

Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра біології, здоров'я людини та фізичної терапії

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ВК 09 Основи етології

спеціальність 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)

освітня програма -- Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)

факультет психолого – природничий факультет

2023– 2024 навчальний рік

Робоча програма навчальної дисципліни «Основи етології» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня за спеціальністю 014 Середня освіта (Біологія і здоров'я людини)

Мова навчання: українська

Розробники: к.вет.н, проф. Шевців М. В.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії

Протокол від “ ___ ” _____ 20__ року № ___

Завідувач кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії

_____ (проф. Марциновський В.П.)

Робочу програму схвалено навчально-методичною комісією факультету

Протокол від “ ___ ” _____ 20__ року №

Голова навчально-методичної комісії психолого-природничого факультету

_____ (проф. Сяська І. О.)

© Шевців М. В., 2023

©РДГУ, 2023

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – <u>3.0</u>	Галузь знань <u>01 Освіта Педагогіка</u> (шифр і назва)	Нормативна (за вибором)	
Модулів – <u>3</u>	Спеціальність - 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		2-й	<u>2</u> й
ІНДЗ		Семестр	
Загальна кількість годин 90		<u>3</u> й	<u>3</u> й
Тижневих годин для денної форми навчання: <u>2.0</u> аудиторних – <u>30</u> самостійної роботи студента - <u>60</u>	Освітній ступінь: магістр	Лекції	
		<u>16</u> год.	<u>6</u> год.
		Практичні	
		<u>14</u> год.	<u>4</u> год.
		Лабораторні	
		-	-
		Самостійна робота	
		<u>60</u> год.	<u>82</u> год.
Індивідуальні завдання: -			
Вид контролю: залік			
Передумови для вивчення дисципліни (перелік дисциплін, які мають бути вивчені раніше) Ефективність засвоєння змісту дисципліни «Основи етології» значно підвищиться, якщо здобувач вищої освіти попередньо опанував матеріалом таких дисциплін як: «Педагогіка вищої школи», «Психологія вищої школи», «Методологія і методи наукових досліджень в біології», «Комп'ютерно-інформаційні технології в освіті і науці», «Концепції здорового способу життя», Біогеоценологія», Біорізноманіття», «Цитогенетичні основи розвитку організмів», «Методика навчання біології та основ здоров'я», «Інноваційні технології навчання біології та основ здоров'я», «Медико-біологічні, психологічні та соціальні аспекти здоров'язбереження», «Виробнича (педагогічна) практика», «Виробнича (асистентська) практика», «Цивільна безпека», «Концепція сталого розвитку», «Генетичний аналіз», «Молекулярна генетика», «Позакласна робота з біології та основ здоров'я», «Натуралістична робота в закладах освіти».			

Співвідношення кількості аудиторних годин до самостійної роботи становить для:

- денної форми навчання – $60:82=0.73:1$;
 $82:60=1.37:1$;
- заочної форми навчання – $8:82=0.1:1$;
 $82:8=10.2:1$.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

"**Основи етології**" складено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки напрямку **магістр спеціальності 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)** (назва освітньо-кваліфікаційного рівня)

Поведінка у постійно мінливих умовах і є тією закономірною властивістю живого. Адаптивні перебудови на рівні особини полягають у біохімічній, фізіологічній та поведінковій адаптації на рівні популяції: у вибірковій репродукції генотипів; на рівні біогеоценозу; в зміні видів-домінантів. Тому при підготовці фахівців-біологів освітньо-кваліфікаційного рівня магістр існує необхідність інтеграції уявлень про поведінку на базі всіх дисциплін природничо-наукового, загально- професійного і професійно-практичного циклів, що вивчалися: «Педагогіка вищої школи», «Психологія вищої школи», «Методологія і методи наукових досліджень в біології», «Комп'ютерно-інформаційні технології в освіті і науці», «Концепції здорового способу життя», Біогеоценологія», Біорізноманіття», «Цитогенетичні основи розвитку організмів», «Методика навчання біології та основ здоров'я», «Інноваційні технології навчання біології та основ здоров'я», «Медико-біологічні, психологічні та соціальні аспекти здоров'язбереження», «Виробнича (педагогічна) практика», «Виробнича (асистентська) практика», «Цивільна безпека», «Концепція сталого розвитку», «Генетичний аналіз», «Молекулярна генетика», «Позакласна робота з біології та основ здоров'я», «Натуралістична робота в закладах освіти».

Метою курсу є формування знань для наукового розуміння загального процесу розвитку та становлення проблеми біологічної і соціальної поведінки, ролі біологічних детермінант в її соціалізації у природних умовах та урбанізованому середовищі.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є системний підхід до особливостей адаптація поведінки як загальної властивості біологічних систем та специфіка адаптогенезу поведінки розмаїття живих істот у різних еколого-біологічних умовах навколишнього середовища.

Завданням програми є дати змогу студенту оволодіти знаннями сучасної поведінки тварин та їх адаптації у постійно мінливому навколишньому середовищі.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен здобути наступні компетентності:

Інтегральні-

Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у галузі професійної діяльності та у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю вимог.

Загальні-

ЗК 03. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.

ЗК 04. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

Спеціальні-

СК 06. Здатність характеризувати основні процеси життєдіяльності живих організмів, встановлювати взаємозалежність між компонентами екосистем.

СК 07. Здатність розуміти взаємозв'язок будови і функцій живих організмів, особливості їхньої поведінки та адаптації в різних екосистемах.

Програмні результати навчання

ПРН 04. Розуміти сучасну методологію наукового пошуку, сутність наукового пізнання, сучасні методи дослідження, а також інформаційні технології в осязі, необхідному для реалізації наукових досліджень у галузі біологічної науки і освіти.

ПРН 05. Характеризувати будову організмів як біологічних систем і рівні організації живих систем, різноманітності організмів, основних їх властивостей, внутрішніх та зовнішніх зв'язків систем, механізмів взаємодії в біогеоценозах; розуміти концептуальні аспекти моніторингу якісного і кількісного складу флори і фауни в біогеоценозах.

ПРН 11. Визначати залежність особливостей функціонування представників царств живої природи від ступеня розвитку форми організації життя, будови, місця в екосистемах та значення для збереження стабільності біосфери; аналізувати і пояснювати функціональні характеристики і стан біо(еко)логічних систем на різних етапах їхнього розвитку та у взаємозв'язку.

4. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль I. *Генезис поведінки у тварин.*

Тема 1. *Вступ.* Історичний розвиток етології.

Тема 2. Основні напрями розвитку науки про поведінку тварин.

Тема 3. Поведінка тварин: інстинкти і научіння.

Змістовий модуль II. *Конативні форми тварин.*

Тема 4. Формування поведінки у процесі розвитку виду.

Тема 5. Набуті форми поведінки.

Тема 6. Інстинктивні форми поведінки.

Тема 7. Основні домінанти та структура поведінки.

5. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	90	16	14	-	-	60	90	4	4	-	-	82
Змістовий модуль 1. <i>Генезис поведінки у тварин.</i>												
Тема 1. <i>. Вступ.</i> Історичний розвиток етології.	8	2	-	-	-	6	12	-	-	-	-	12
Тема 2. Основні напрями розвитку науки про поведінку тварин.	12	2	2	-	-	8	16	2	-	-	-	14
Тема 3. Поведінка тварин: інстинкти і научіння.	16	2	2	-	-	12	16	-	2	-	-	14
<i>Разом за змістовим модулем 1</i>	36	6	4	-	-	26	44	2	2	-	-	40
Змістовий модуль 2. <i>Конативні форми тварин..</i>												
Тема 4. Формування поведінки у процесі розвитку виду.	12	4	2	-	-	6	14	2	-	-	-	12
Тема 5. Набуті форми поведінки..	14	2	4	-	-	8	12	-	2	-	-	19
Тема 6. Інстинктивні форми поведінки.	16	2	2	-	-	12	12	-	-	-	-	12
Тема 7. Основні домінанти та структура поведінки.	12	2	2	-	-	8	12	2	2	-	-	8

<i>Разом за змістовим модулем 2</i>	54	10	10	-	-	34	46	4	2	-	-	42
Усього	90	16	14	-	-	60	90	6	4	-	-	82
Модуль 3												
ІНДЗ			-	-		-	-	-	-	-	-	-
Усього годин	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	К-сть годин
1	Тестування вродженої поведінки	2
2	Уникнення глибини	2
3	Агресія, що викликана болем	2
4.	Спонтанна агресія	2
5.	Статева поведінка	2
6.	Облігатне навчіння	2
7.	Імпринтинг та асоціативне навчання	2
Усього годин		14

7. Теми лабораторних занять – не заплановані.

8. Самостійна робота

№з/п	Назва теми	К-сть годин
<i>Модуль 1</i>		
1.	Методи конативних досліджень „лабіринту", „обхідного шляху", диференційованого дресирування, „вибору на зразок", „проблемної клітки".	2
2.	Основні напрямки науки про поведінку тварин. Класифікація форм поведінки: за Д.Дьюсбері, за Р.Хайндом, за Л.В.Крушинським.	4
3.	Доеволюційні погляди на поведінку тварин.	2
4.	Проблема інстинкту та навчіння у світлі еволюційних теорій.	2
5.	Об'єктивні методи вивчення поведінки тварин.	2
6.	Вивчення вищих когнітивних функцій у тварин.	2
7.	Генетика поведінки.	2
8.	Основні гіпотези еволюції поведінки	2
9.	Сучасні погляди на проблему інстинкту та навчіння.	2
10.	Психофізіологічні основи інстинктивної поведінки безхребетних та хребетних.	4
11.	Загальна характеристика процесу навчіння.	2
Усього		26
<i>Модуль 2</i>		
1.	Основні механізми роботи мозку: формування умовних рефлексів,	4

	інтеграційна діяльність мозку та поведінка, еволюція асоціативних систем, функціональна структура акту поведінки, основні доміанти поведінки, асоціативні системи мозку і структури поведінки.	
2.	Біологічна зумовленість онтогенезу поведінки тварин. Морфофункціональні основи ембріогенезу поведінки. Ембріональне навчіння та дозрівання.	4
3.	Порівняльний огляд розвитку рухової активності зародків: безхребетні, нижчі хребетні, птахи, вищі хребетні.	4
4.	Особливості постнатального розвитку поведінки у зріло- та незрілонароджених хребетних тварин.	2
5.	Інстинктивна поведінка в ранньому постнатальному періоді.	2
6.	Особливості облігатного та факультативного навчіння. Раннє формування спілкування у різних тварин.	4
7.	Розвиток психічної діяльності в ювенільному періоді. Загальна характеристика гри у тварин	2
8.	Основні форми поведінки тварин. Репродуктивна поведінка, шлюбні церемонії та піклування про потомство.	4
9.	Територіальна поведінка. Домінування та ієрархія. Агресивна поведінка та агресія. Угруповання, популяція та міграція тварин.	3
10.	Вплив гормонів і подразників на поведінку.	1
11.	Взаємодія тварин як фактор еволюції, проблема комунікації тварин.	2
12.	Типологія спільнот.	2
13.	Семіотичні середовища.	2
14.	Навчання мов-посередників мавп та інших тварин	2
15.	Спілкування тварин родини собачих і котячих.	4
16.	Конфліктна поведінка. Вплив незвичних стимулів	2
17.	Удосконалювання рухової активності в іграх тварин.	2
18.	Формування спілкування в іграх тварин.	2
19.	Поняття про "емпіричні закони" та елементарні логічні завдання: закон "незникання" предметів, закон, пов'язаний з рухом, закони "вміщення" і "пересування".	4
20.	Експерименти з вивчення поведінки тварин.	4
	Усього	54
	Всього годин I-II модулів	82

9. Індивідуальні завдання – не заплановані.

10. Методи навчання

МН1 – словесний метод (лекція, дискусія, співбесіда тощо);

МН2 – практичний метод (лабораторні та практичні заняття);

МН3 – наочний метод (метод ілюстрацій і метод демонстрацій);

МН4 – робота з навчально-методичною літературою (конспектування, тезування, анотування, рецензування, складання реферату);

МН5 – відеометод у поєднанні з новітніми інформаційними технологіями та комп'ютерними засобами навчання (дистанційні, мультимедійні, веб-орієнтовані тощо);

МН6 – самостійна робота (розв'язання завдань);

МН7 – індивідуальна науково-дослідна робота.

11.**Методи оцінювання**

- МО1 –залік;
- МО2 –усне або письмове опитування
- МО3 - колоквиум,
- МО4 –тестування;
- МО5 – командні проєкти;
- МО6 – реферати, есе;
- МО7 – презентації результатів виконаних завдань та досліджень;
- МО8 – презентації та виступи на наукових заходах;
- МО9 – захист лабораторних і практичних робіт;

12. Засоби діагностики результатів навчання

- стандартизовані тести;
- наскрізні проєкти;
- аналітичні звіти, есе;
- презентації;
- розрахункові та розрахунково-графічні роботи
- завдання по лабораторному виконанню завдань та досліджень;
- реферати.
- залік.

13. Критерії оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проєкту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

14. Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Поточне тестування та самостійна робота							Сума
Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2			Модульний контроль	
T1	T2	T3	T4	T5	-	T6	T7
8	10	14	12	16	-	20	20
							100

15. Методичне забезпечення

1. Шевців М.В., Філоненко М.М. Зоопсихологія з основами етології. [підручник] – К.:Центр учбової літератури. – 2013. – 240 с.
2. Шевців М.В. Етологічний практикум: навч. посібник для практик робіт. –Рівне:РДГУ, 2018. - 62 с.
3. Шевців М.В. Етологія: метод.рекомендації до самостійної роботи для магістрів. – Рівне:РДГУ, 2018. – 25 с.
4. Відеопрезентації.
5. Відеофільми.

16. Поточне оцінювання

Змістовий модуль I. Генезис поведінки у тварин – 32 балів

Змістовий модуль II. Конативні форми тварин – 28балів

17.

Підсумкове оцінювання

Залік– 40 балів

18. Запитання для підготовки до підсумкового контролю

1. Що розуміють під поведінкою тварин?
2. Що вивчає етологія? Що є предметом цієї науки?
3. Яка основна проблема етології сільськогосподарських тварин?
4. Які основні задачі етології сільськогосподарських тварин?
5. У чому полягає заслуга Гіппократа, Арістотеля, Р. Декарта та Ч. Дарвіна у розвитку етології?
6. Який внесок у розвиток етології зробили Е. Торндайк, Р. Келлер, Л. Морган?
7. Яких вчених вважають засновниками сучасної етології?
8. Які питання сформулював Н. Тінберген у статті: «Задачі і методи етології»?
9. Роль І.М. Сеченова та І.П. Павлова у розвитку етології.
10. Якими вченими розроблений фізіологічний підхід до вивчення поведінки сільськогосподарських тварин?
11. Який внесок зробили вітчизняні вчені у розвиток етології сільськогосподарських тварин?
12. Поясніть класифікацію поведінки Д.Дьюсберрі.
13. Обґрунтуйте класифікацію поведінки, запропоновану .Хайндом.
15. Поясніть класифікацію поведінки, запропоновану .В.Крушинським.
16. Що таке інстинкт та інстинктивні дії?
17. Розкрийте сутність вродженої поведінки.
18. За якими об'єктами Ж.-А.Фабр спостерігав інстинктивну діяльність? Наведіть приклад.
19. Суть спостереження В.А.Вагнера за ластівками.
20. Які типи пристосування до змін довкілля охарактеризував А.Н.Северцов?
21. У чому полягає сутність пристосування до умов довкілля, яку довів Ж.-А.Фабр?
22. Які механізми інстинкту?
23. Що таке облігатне научіння? Наведіть приклад.
24. Сутність факультативного научіння. Наведіть приклад.
25. Охарактеризуйте набуту поведінку.
26. Погляди вчених на ранній генез поведінки приматів.

27. Поясніть різні аспекти поведінки дитинчат приматів та людини.
28. Генезис тактильної чутливості.
29. Генезис смакової чутливості.
30. Генезис слухової чутливості.
31. Генезис зорової чутливості.
32. Механізми розвитку моторики.
33. Фізіологічні особливості розвитку поведінки приматів.
34. Певні відмінності аспектів поведінки дітей і дитинчат приматів за Н. Н. Ладигіною-Котс.
35. Сутність пристосувального значення поведінки тварин.
36. Індивідуальний розвиток поведінки.
37. Еволюція поведінки.
38. Суспільна поведінка тварин.
39. Аспекти аналізу акту поведінки за Н. Тінгербенгом.
40. Пошукова поведінка тварин.
41. Сутність когнітивної етології.
42. Ознаки генезу поведінки за спостереженнями Дж. Гудолл.
43. Пластичність інстинктивної поведінки тварин.
44. Типи пристосування до мінливих умов навколишнього середовища за твердженням

А. Н. Северцовим.

45. Етапи розвитку нервової системи безхребетних.
46. Етапи розвитку нервової системи хребетних.
47. Координаційна роль кори великих півкуль.
48. Виникнення нової кори.
49. Організація нової кори у нижчих ссавців.
50. Організація нової кори у вищих ссавців.
51. Онтогенез кори головного мозку.
52. Спадково закріплені форми поведінки.
53. Безумовні рефлекси. Інстинкти.
54. Етапи орієнтувального рефлексу.
55. Сутність імпринтингу.
56. Складні форми поведінки.
57. Досягнення етологів у дослідженні вроджених форм поведінки.
58. Класифікація форм наочіння.
59. Феномен сумачії.
60. Біологічне значення імпринтингу, за висловом К. Лоренса.
61. Елементарна розумова діяльність тварин як самостійна форма поведінки.
62. Форми вірогідного прогнозування.
63. Загальні ознаки умовних рефлексів.
64. Системи класифікації умовних рефлексів.
65. Зовнішнє (безумовне) гальмування.
66. Внутрішнє (умовне) гальмування.
67. Риси умовного гальмування.
68. Види умовного гальмування за І. П. Павловим.
69. Основні властивості механізмів диференційованого гальмування.
70. Інстинкт як основа життєдіяльності тварин.
71. Внутрішні фактори інстинктивної поведінки.
72. Зовнішні фактори інстинктивної поведінки.
73. Особливість дії ключових подразників на формування поведінки.
74. Адаптації до постійних компонентів зовнішнього середовища.
75. Пошукова і завершальна фази акту поведінки.
76. Інстинктивні рухи і таксиси.
77. Сприятливі компоненти інстинктивного акту.
78. Складність і розмаїтість структури інстинктивної поведінки.
79. Функціональна структура та доміанти поведінки.

19. Рекомендована література

Основна

1. Праворотов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев. Учебн. пособие. - Новосибирск.: ООО «Изд-во ЮКЭА», 2002. - 392 с.
2. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования. -М: Изд-во АН СССР, 1958. -258 с.
3. Сравнительная психология и зоопсихология. / Под ред. Г.В.Калягиной. - СПб.: Питер, 2003. - 416 с.
4. Судаков К.В. Мотивы поведения животных. - М: Знание, 1971.-48 с.
5. Тинберген Н. Поведение животных. - М., 1973. - 358 с.
6. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии. - М.: УМК «Психология», 2003.-464 с.
7. Хайнд Р. Поведение животных. - М., 1975. - 385 с.

Допоміжна

1. Вагнер В.А. Сравнительная психология. ~ Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2003. - 208 с.
2. Гудолл Дж. Шимпанзе в природе: поведение. - МЛ, 1992. - 456 с.
3. Зорина З.А., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных. - М.: Аспект Пресс, 2002. - 320 с.
4. Ладыгина-Котс Н.Н. Конструктивная и орудийная деятельность высших обезьян. - М.: Наука, 1959. -349 с.
5. Леонтьев А.Н Проблемы развития психики. - М., 1981. -235 с.
6. Мак-Фарленд Д. Поведение животных.-М.:Мир, 1988. -345 с.
7. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі. - К.:Форум, 2002.-Т. 1-2. -645 с.
8. Очерки о поведении животных /Под ред.И.М.Тужилина). -М.: Знание,1991.-63 с.
9. Праворотов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев. Учебн. пособие. - Новосибирск.: ООО «Изд-во ЮКЭА», 2002. - 392 с.
10. Рогинский Г.З. Навыки и зачатки интеллектуальных действий у антропоидов (шимпанзе). - Л.: Наука, 1948. - 204 с.
- 11.12. Сравнительная психология и зоопсихология. / Под ред. Г.В.Калягиной. - СПб.: Питер, 2003. - 416 с.
12. Судаков К.В. Мотивы поведения животных. - М: Знание, 1971.-48 с.
13. Шевців М.В., Філоненко М.М. Зоопсихологія з основами етології. – К.:Центр учбової літератури. – 2013. – 240 с.
14. Шевців М.В. Принципи етичного ставлення до безпритульних тварин «Теоретичні та прикладні аспекти розвитку біологічних наук». III Всеукр наук-практ. конф. 28.11.2019. – Рівне:РДГУ, 2019. –С. 40-46.
15. Шевців М.В. До питання мінімізації безпритульних собак та котів м. Рівного «Наука III тисячоліття:пошуки, проблеми, перспективи розвитку». IV Міжн. наук.-практ. інтернет конф. 22-23.04.2020 р. – Бердянськ: БДПУ, 2020. –С. 23-24.

Інформаційні ресурси

Джерелами інформаційних ресурсів вивчення дисципліни є:

1. Електронні інформаційні ресурси мережі інтернет з переліком сайтів:

Сайт: Сайт: www.ethology.ru

Сайт: <http://ethology.ru/video> [HTTP://WWW.MYSHARED.RU/THEME/ETOLOGIYA/](http://WWW.MYSHARED.RU/THEME/ETOLOGIYA/)

– *Бібліотеки:*

1. Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника, 2; тел. 74-43-72
2. Львівська обласна наукова бібліотека: пр. Шевченка, 13; тел. 74-02-26
3. Наукова бібліотека ЛНУ ім. І.Франка, метод. відділ: вул. Драгоманова, 17; 4. Центральна міська бібліотека ім. Л.Українки: вул. Мулярська, 2а; тел. 72-05-81
5. <http://www.nbuv.gov.ua/> – Національна бібліотека України ім.В.І.Вернадського
6. <http://www.nplu.kiev.ua/> – Національна парламентська бібліотека України.

Рівненський державний гуманітарний університет
Інститут / факультет психолого-природничий

Кафедра біології, здоров'я людини та фізичної терапії

Структура си́лабуса навчальної дисципліни

Назва дисципліни	<i>Основи етології</i>
Загальна кількість кредитів та кількість годин для вивчення дисципліни	<u> 3 </u> кредити/ <u> 90 </u> годин
Вид підсумкового контролю	екзамен
Викладач (і)	Шевців Мирослав Володимирович
Профайл викладача (ів) на сайті кафедри	kbzlft-rdgu.do.am
Е-mail викладача:	shevtsivmyroslav@ukr.net
Посилання на освітній контент дисципліни в CMS Moodle (за наявності) або на іншому ресурсі	http://www.vshu.edu.rv.ua 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)
Мова викладання	українська
Консультації	<i>Очні консультації:</i> за графіком консультацій на кафедрі біології та здоров'я людини <i>Онлайн-консультації:</i> за розкладом присутності викладача на спеціальному форумі.

Цілі навчальної дисципліни

Ціллю навчання є застосування набутих компетентностей у професійній діяльності з урахуванням сучасних тенденцій розвитку біологічної освіти і науки.

Метою викладання дисципліни «Основи етології» є формування знань для наукового розуміння загального процесу розвитку та становлення проблеми біологічної і соціальної поведінки, ролі біологічних детермінант в її соціалізації у природних умовах та урбанізованому середовищі.

Завдання: дати змогу студенту оволодіти знаннями сучасної поведінки тварин та їх адаптації у постійно мінливому навколишньому середовищі.

Компетентності:

Інтегральні-

Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у галузі професійної діяльності та у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю вимог.

Загальні-

ЗК 03. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.

ЗК 04. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

Спеціальні-

СК 06. Здатність характеризувати основні процеси життєдіяльності живих організмів, встановлювати взаємозалежність між компонентами екосистем.

СК 07. Здатність розуміти взаємозв'язок будови і функцій живих організмів, особливості їхньої поведінки та адаптації в різних екосистемах.

Програмні результати навчання

ПРН 04. Розуміти сучасну методологію наукового пошуку, сутність наукового пізнання, сучасні методи дослідження, а також інформаційні технології в осязі, необхідному для реалізації наукових досліджень у галузі біологічної науки і освіти.

ПРН 05. Характеризувати будову організмів як біологічних систем і рівні організації живих систем, різноманітності організмів, основних їх властивостей, внутрішніх та зовнішніх зв'язків систем, механізмів взаємодії в біогеоценозах; розуміти концептуальні аспекти моніторингу якісного і кількісного складу флори і фауни в біогеоценозах.

ПРН 11. Визначати залежність особливостей функціонування представників царств живої природи від ступеня розвитку форми організації життя, будови, місця в екосистемах та значення для збереження стабільності біосфери; аналізувати і пояснювати функціональні характеристики і стан біо(еко)логічних систем на різних етапах їхнього розвитку та у взаємозв'язку.

Передумови вивчення дисципліни для формування програмних результатів навчання та компетентностей

Ефективність засвоєння змісту дисципліни «Основи етології» значно підвищиться, якщо здобувач вищої освіти попередньо опанував матеріалом таких дисциплін як: «Педагогіка вищої школи», «Психологія вищої школи», «Методологія і методи наукових досліджень в біології», «Комп'ютерно-інформаційні технології в освіті і науці», «Концепції здорового способу життя», «Біогеоценологія», «Біорізноманіття», «Цитогенетичні основи розвитку організмів», «Методика навчання біології та основ здоров'я», «Інноваційні технології навчання біології та основ здоров'я», «Медико-біологічні, психологічні та соціальні аспекти здоров'язбереження», «Виробнича (педагогічна) практика», «Виробнича (асистентська) практика», «Цивільна безпека», «Концепція сталого розвитку», «Генетичний аналіз», «Молекулярна генетика», «Позакласна робота з біології та основ здоров'я», «Натуралістична робота в закладах освіти».

Поведінка у постійно мінливих умовах і є тією закономірною властивістю живого. Адаптивні перебудови на рівні особини полягають у біохімічній, фізіологічній та поведінковій адаптації на рівні популяції: у вибірковій репродукції генотипів; на рівні біогеоценозу; в зміні видів-домінантів. Тому при підготовці фахівців-біологів освітньо-кваліфікаційного рівня магістр існує необхідність інтеграції уявлень про поведінку на базі всіх дисциплін природничо-наукового, загально- професійного і професійно-практичного циклів.

У зв'язку з необхідністю вдосконалення освіти у вищих навчальних закладах України відбувається перегляд навчальних планів підготовки студентів біологічних факультетів та введення нових загальних курсів. Так, з 2012 року однією з нормативних дисциплін освітньо-професійної програми підготовки магістр було запропоновано загальний курс «Основи етології». Введення будь-якої нової навчальної дисципліни передбачає наступні етапи: усвідомлення загальної парадигми; розробка концепцій; робота над змістовою частиною; підключення процесуальних компонентів; документальне оформлення, що дасть змогу оволодіти знаннями не лише анатоми-фізіологічними характеристиками видової та популяційної належності серед тваринного світу, але й адаптивно-комунікативні особливості їх у постійно мінливому навколишньому середовищі існування.

Самостійна діяльність здобувачів вищої освіти полягає у вивченні дисципліни, протягом якої він повинен:

знати:

- морфологічні структури та їхні функції, що визначають формування поведінки в філо- та лнтогенезі;
- основні напрями розвитку етологічних наук, що визначають психоемоційну сферу тварини;
- методи порівняльно-етологічного аналізу;
- механізми та закономірності процесу становлення та розвитку поведінки.

уміти:

- поєднати знання попередньо вивчених біологічних дисциплін з формуванням поведінки тварин в процесі онтогенезу та адаптації їх до мінливого навколишнього середовища;
- виявляти спільне та відмінне в поведінці людини та тварини;
- виявляти зовнішню і внутрішню детермінацію поведінки людини та тварини;
- визначати біологічні і соціальні чинники поведінки.

Перелік тем

Змістовий модуль № 1

- 1.1. *Вступ.* Історичний розвиток етології.
- 1.2. Основні напрями розвитку науки про поведінку тварин.
- 1.3. Поведінка тварин: інстинкти і наслідки.

Змістовий модуль № 2

- 2.1. Формування поведінки у процесі розвитку виду.
- 2.2. Набуті форми поведінки.
- 2.3. Інстинктивні форми поведінки.
- 2.4. Основні доміанти та структура поведінки.

Рекомендована література та інформаційні ресурси

Основна

1. Праворотов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев. Учебн. пособие. - Новосибирск.: ООО «Изд-во ЮКЭА», 2002. - 392 с.
2. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования. -М: Изд-во АН СССР, 1958. -258 с.
3. Сравнительная психология и зоопсихология. / Под ред. Г.В.Калягиной. - СПб.: Питер, 2003. - 416 с.
4. Судаков К.В. Мотивы поведения животных. - М: Знание, 1971.-48 с.
5. Тинберген Н. Поведение животных. - М., 1973. - 358 с.
6. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии. - М.: УМК «Психология», 2003.-464 с.
7. Хайнд Р. Поведение животных. - М., 1975. - 385 с.

Допоміжна

1. Вагнер В.А. Сравнительная психология. ~ Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2003. - 208 с.
2. Гудолл Дж. Шимпанзе в природе: поведение. - МЛ, 1992. - 456 с.
3. Зорина З.А., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных. - М.: Аспект Пресс, 2002. - 320 с.
4. Ладыгина-Котс Н.Н. Конструктивная и орудийная деятельность высших обезьян. - М.: Наука, 1959. -349 с.

5. Леонтьев А.Н Проблемы развития психики. - М., 1981. -235 с.
6. Мак-Фарленд Д. Поведение животных.-М.:Мир, 1988. -345 с.
7. Максименко С.Д. Развитие психики в онтогенезі. - К.:Форум, 2002.-Т. 1-2. -645 с.
8. Очерки о поведении животных /Под ред.И.М.Тужилина). -М.: Знание,1991.-63 с.
9. Праворотов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев. Учебн. пособие. - Новосибирск.: ООО «Изд-во ЮКЭА», 2002. - 392 с.
10. Рогинский Г.З. Навыки и зачатки интеллектуальных действий у антропоидов (шимпанзе). - Л.: Наука, 1948. - 204 с.
11. С. С. С. Сравнительная психология и зоопсихология. / Под ред. Г.В.Калягиной. - СПб.: Питер, 2003. - 416 с.
12. Судаков К.В. Мотивы поведения животных. - М: Знание, 1971.-48 с.
13. Шевців М.В., Філоненко М.М. Зоопсихологія з основами етології. – К.:Центр учбової літератури. – 2013. – 240 с.
14. Шевців М.В. Принципи етичного ставлення до безпритульних тварин «Теоретичні та прикладні аспекти розвитку біологічних наук». III Всеукр наук-практ. конф. 28.11.2019. – Рівне:РДГУ, 2019. –С. 40-46.
15. Шевців М.В. До питання мінімізації безпритульних собак та котів м. Рівного «Наука III тисячоліття:пошуки, проблеми, перспективи розвитку». IV Міжн. наук.-практ. інтернет конф. 22-23.04.2020 р. – Бердянськ: БДПУ, 2020. –С. 23-24.

Інформаційні ресурси

Джерелами інформаційних ресурсів вивчення дисципліни є:

2. Електронні інформаційні ресурси мережі інтернет з переліком сайтів:

Сайт: Сайт: www.ethology.ru

Сайт: <http://ethology.ru/video> [HTTP://WWW.MYSHARED.RU/THEME/ETOLOGIYA/](http://WWW.MYSHARED.RU/THEME/ETOLOGIYA/)

– *Бібліотеки:*

1. Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника, 2; тел. 74-43-72
2. Львівська обласна наукова бібліотека: пр. Шевченка, 13; тел. 74-02-26
3. Наукова бібліотека ЛНУ ім. І.Франка, метод. відділ: вул. Драгоманова, 17; 4. Центральна міська бібліотека ім. Л.Українки: вул. Мулярська, 2а; тел. 72-05-81
5. <http://www.nbuv.gov.ua/> – Національна бібліотека України ім.В.І.Вернадського
6. <http://www.nplu.kiev.ua/> – Національна парламентська бібліотека України.

Технічне й програмне забезпечення /обладнання

Ноутбук, персональний комп'ютер, мобільний пристрій (телефон, планшет) з підключенням до Інтернет тощо для:

- комунікації та опитувань
- виконання домашніх завдань
- виконання завдань самостійної роботи
- проходження тестування (поточний, модульний, підсумковий контроль)

Програмне забезпечення для роботи з освітнім контентом дисципліни та виконання передбачених видів освітньої діяльності: 2320 Вчитель закладу загальної середньої освіти.

Види та методи навчання і оцінювання

Код компетентності (згідно ОПП)	Назва компетентності	Код програмного результату навчання	Назва програмного результату навчання	Методи навчання	Методи оцінювання результатів навчання
ЗК 03	Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.	ПРН 04	Розуміти сучасну методологію наукового пошуку, сутність наукового пізнання,	МН1 МН2 МН3 МН5	МО2 МО5 МО6 МО7

			сучасні методи дослідження, а також інформаційні технології в осязі, необхідному для реалізації наукових досліджень у галузі біологічної науки і освіти.	МН7	МО8
ЗК 04	Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.	ПРН 05	Характеризувати будову організмів як біологічних систем і рівні організації живих систем, різноманітності організмів, основних їх властивостей, внутрішніх та зовнішніх зв'язків систем, механізмів взаємодії в біогеоценозах; розуміти концептуальні аспекти моніторингу якісного і кількісного складу флори і фауни в біогеоценозах.	МН1 МН2 МН3 МН5 МН6	МО1 МО2 МО5 МО6 МО7 МО8 МО9
СК 06	Здатність характеризувати основні процеси життєдіяльності живих організмів, встановлювати взаємозалежність між компонентами екосистем.	ПРН 11	Визначати залежність особливостей функціонування представників царств живої природи від ступеня розвитку форми організації життя, будови, місця в екосистемах та значення для збереження стабільності біосфери; аналізувати і пояснювати функціональні характеристики і стан біо(еко)логічних систем на різних етапах їхнього розвитку та у взаємозв'язку.	МН1 МН2 МН3 МН5 МН6	МО1 МО2 МО5 МО6 МО7 МО8 МО9
СК 07	Здатність розуміти взаємозв'язок будови і функцій живих організмів, особливості їхньої поведінки та				

	адаптації в різних екосистемах.				

Методи навчання

MН1 – словесний метод (лекція, дискусія, співбесіда тощо);

MН2 – практичний метод (лабораторні та практичні заняття);

MН3 – наочний метод (метод ілюстрацій і метод демонстрацій);

MН4 – робота з навчально-методичною літературою (конспектування, тезування, анотування, рецензування, складання реферату);

MН5 – відеометод у поєднанні з новітніми інформаційними технологіями та комп'ютерними засобами навчання (дистанційні, мультимедійні, веб-орієнтовані тощо);

MН6 – самостійна робота (розв'язання завдань);

MН7 – індивідуальна науково-дослідна робота.

Методи оцінювання результатів навчання

МО1 – залік;

МО2 – усне або письмове опитування

МО3 - колоквиум,

МО4 – тестування;

МО5 – командні проєкти;

МО6 – реферати, есе;

МО7 – презентації результатів виконаних завдань та досліджень;

МО8 – презентації та виступи на наукових заходах;

МО9 – захист лабораторних і практичних робіт;

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти при вивченні дисципліни

Залік

Поточне тестування та самостійна робота						Сума	
Змістовий модуль 1		Змістовий модуль 2		Змістовий модуль 3			
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	100
8	10	14	12	16	20	20	
Модульний контроль - 5			Модульний контроль - 5		Залік - 40		

Система та критерії оцінювання

Суми балів за 100-бальною	Оцінка в ЄКТС	Значення оцінки ЄКТС	Критерії оцінювання	Рівень компетентності	Оцінка за національною шкалою	
					екзамен	залік
90-100	A	відмінно	здобувач вищої освіти виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно здобувати знання, без допомоги викладача знаходить і опрацьовує необхідну інформацію, вміє використовувати набуті знання і вміння для прийняття рішень у нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує відповіді, самостійно розкриває власні здібності	Високий (творчий)	відмінно	

82-89	B	дуже добре	здобувач вищої освіти вільно володіє теоретичним матеріалом, застосовує його на практиці, вільно розв'язує справи і задачі у стандартних ситуаціях, самостійно виправляє допущені помилки, кількість яких незначна	Достатній (конструктивно-варіативний)	добре	зараховано
74-81	C	добре	здобувач вищої освіти вміє зіставляти, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача, загалом самостійно застосовувати її на практиці; контролювати власну діяльність; виправляти помилки, з-поміж яких є суттєві, добирати аргументи для підтвердження думок			
64-73	D	задовільно	здобувач вищої освіти відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень, за допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, виправляти помилки, з-поміж яких є значна кількість суттєвих	Середній (репродуктивний)	задовільно	
60-63	E	достатньо	здобувач вищої освіти володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні			
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	здобувач вищої освіти володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу	Низький (рецептивно-продуктивний)	незадовільно	не зараховано
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	здобувач вищої освіти володіє матеріалом на рівні елементарного розпізнання і відтворення окремих фактів, елементів, об'єктів	Низький (рецептивно-продуктивний)	незадовільно	не зараховано

Підсумкова (загальна) оцінка з навчальної дисципліни є сумою рейтингових оцінок (балів), одержаних за окремі оцінювані форми навчальної діяльності: поточне та підсумкове оцінювання рівня засвоєння теоретичного матеріалу під час аудиторних занять та самостійної роботи (модульний контроль); оцінка (бали) за виконання практичних занять; оцінка (бали) за практичну діяльність.

Залік виставляється за результатами поточного модульного контролю, проводиться по завершенню вивчення навчальної дисципліни.

Політика дисципліни

При організації освітнього процесу здобувачі вищої освіти, викладачі, методисти та адміністрація діють відповідно до:

- Положення про організацію освітнього процесу у РДГУ;
- Положення про академічну доброчесність,
- Положення про оцінювання знань і умінь здобувачів вищої освіти,
- Положення про практики,
- Положення про внутрішнє забезпечення якості освіти.

Кожен викладач ставить здобувачам вищої освіти систему вимог та правил поведінки здобувачів вищої освіти на заняттях, доводить до їх відома методичні рекомендації щодо виконання різних видів робіт. При цьому обов'язково враховуються присутність на заняттях та активність під час практичного заняття; (не)допустимість пропусків та запізнень на заняття; користування мобільним телефоном, планшетом чи іншими мобільними пристроями під час заняття; несвоєчасне виконання поставленого завдання і т. ін.

Політика доброчесності

Здобувач вищої освіти виконуючи самостійну або індивідуальну роботу повинен дотримуватись політики доброчесності. У разі наявності плагіату в будь-яких видах робіт здобувача вищої освіти він отримує незадовільну оцінку і повинен повторно виконати завдання, які передбачені у силабусі.